

ALICJA MATCZUK
Instytut Nauk o Kulturze
Katedra Informacji i Kultury Cyfrowej
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
e-mail: alicja.maczuk@mail.umcs.pl
ORCID 0000-0001-7225-3996

WSPÓŁPRACA MARII MAZANKÓWNY- -FRIEDBERGOWEJ Z „PRZEGLĄDEM BIBLIOTECZNYM” NA POLU BIEŻĄCEJ BIBLIOGRAFII BIBLIOLOGICZNEJ (1930-1936)

Alicja Matczuk, dr. hab., pracuje w Instytucie Nauk o Kulturze UMCS w Katedrze Informacji i Kultury Cyfrowej. Jej zainteresowania badawcze skupiają się na historii, teorii i metodyce polskich bibliografii specjalnych, w szczególności dziedzicznej i regionalnej. Ważniejsze publikacje: *Polskie bibliografie nauk humanistycznych i społecznych do roku 1989*. *Historia i metodyka* (2014), *Rozwój metodyczny polskich bibliografii historycznych regionalnych* (1994), *Bibliografia specjalna. Historia i zakres pojęcia*. W: *Bibliografia: teoria, praktyka, dydaktyka*. Red. J. Woźniak-Kasperek, M. Ochmański (2009), *Klasyfikacja Dziesiątka w bibliografii polskiej* („Przeгляд Biblioteczny” 2020, z. 2), *Polska bibliografia filozoficzna – ważny etap w życiu ks. Idziego Radziszewskiego* („Ruch Filozoficzny” T. 77: 2021), *Majer Bałaban pionier bibliografii historii Żydów* („Kwartalnik Historii Żydów w Polsce” 2023, nr 1), *hasła do Encyklopedii Książki* (2017). Jest autorką, współautorką i redaktorką wielu opracowań bibliograficznych, m.in. *Bibliografii publikacji pracowników Zakładu Nauk Pomocniczych Historii i Bibliotekoznawstwa i wykazu prac habilitacyjnych, doktorskich i magisterskich wykonanych w latach 1977-2003* (2007), *Bibliografii miasta Stalowej Woli za lata 1989-2012* (współaut. Bernadeta Burdzy, 2012), *Bibliografii Janowca i okolic* (współaut. Artur Znajomski, 2020), *Bibliografii publikacji pracowników Państwowego Muzeum na Majdanku* (współaut. Tomasz Kranz, 2004).

SŁOWA KLUCZOWE: Maria Mazankówna-Friedbergowa. Bieżąca bibliografia bibliologiczna. „Przeгляд Biblioteczny”. 1930-1936.

ABSTRAKT: Teza/cel artykułu – W 1927 r. powstał „Przegląd Biblioteczny” organ Związku Bibliotekarzy Polskich. Ważnym elementem czasopisma była bieżąca *Bibliografia Bibliografii, Bibliotekarstwa i Bibliofilstwa*. Zestawienie za rok 1928 opracował Władysław Tadeusz Wiślocki. Po jego rezygnacji w 1930 r, kierownictwo wydawnictwa objęła Maria Mazankówna-Friedbergowa, znana również jako współautorka, a następnie autorka bieżącej bibliografii historycznej. Zamiłowanie do bibliografii wyniosła z Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Lwowie, gdzie podjęła pracę zaraz po ukończeniu studiów. W arkana bibliografii wprowadzali ją: Kazimierz Tyszkowski i W.T. Wiślocki. Współpraca M. Mazankówny-Friedbergowej z „Przeglądem Bibliotecznym” trwała sześć lat, tj. do 1936 r. Celem artykułu jest przedstawienie okoliczności, w jakich doszło do współpracy M. Mazankówny-Friedbergowej z „Przeglądem Bibliotecznym” oraz jej wkładu w rozwój metodyczny *BBBB*, a także przybliżenie sylwetki bibliografki. **Metody badań** – Zastosowano metody: archiwalną, porównawczą, historyczną, analizy i krytyki piśmiennictwa, krytyki źródeł archiwalnych. **Wyniki/Wnioski** – Badanie wykazało, że współpraca Marii Mazankówny-Friedbergowej z „Przeglądem Bibliotecznym” na polu bieżącej bibliografii bibliologicznej pozytywnie wpłynęła na wydawnictwo. Roczniki *BBBB* opracowane przez nią wykazują postęp metodyczny w stosunku do poprzedniej bibliografii w opracowaniu W.T. Wiślockiego. Wywarły one znaczący wpływ na kształtowanie się zakresu problematyki bibliologicznej, samej metodyki oraz nazewnictwa (np. poszczególnych rodzajów bibliografii). Nowe rozwiązania wprowadzone do *Bibliografii*, świadczą o inwencji ze strony M. Friedbergowej, aby bibliografię uczynić łatwiejszą w korzystaniu. Opracowane przez nią zestawienia za lata 1930-1934 odznaczają się wysokim poziomem metodycznym, dokładnością i skrupulatnością. Wysoko były oceniane przez krytykę.

WPROWADZENIE

W 1927 r. z inicjatywy Krakowskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich został powołany do życia „Przegląd Biblioteczny” – polskie czasopismo bibliotekarskie o charakterze naukowym (Gruszka, 2012). Tytułem swoim nawiązywało do czasopisma, które pod tą właśnie nazwą było wydawane w latach 1908-1911 przez Towarzystwo Biblioteki Publicznej w Warszawie. Redaktorem „Przeglądu” został Edward Kuntze, dyrektor Biblioteki Jagiellońskiej, przewodniczący Rady Związku Bibliotekarzy Polskich. Zgodnie z koncepcją Redakcji czasopismo było poświęcone teorii i praktyce bibliotekarstwa w szerokim tego słowa znaczeniu, technice bibliotekarskiej i jej teoretycznym podstawom, historii i organizacji bibliotek, przede wszystkim naukowych, oraz sprawom stanu bibliotekarskiego (zwłaszcza w Polsce), księgoznawstwu ogólnemu, a więc z zakresu historii i filozofii książki. Było to szczególnie ważne wobec zaprzestania wydawania w 1930 r. „*Exlibrisu*” i „*Silva Rerum*”. Naukowy charakter czasopisma podkreślił Józef Grycz w swym artykule, stwierdzając, że „Przegląd” jest organem naukowym i że to obowiązuje! Obowiązuje, mimo iż przerna-

czony jest dla wszystkich bibliotekarzy, którzy też powinni w nim znaleźć interesujące wiadomości, podane w sposób przystępny, ale na właściwym poziomie” (Grycz, 1937, s. 1-2). Czasopismo wychodziło do 1939 r., ukazało się 13 roczników.

Stałym elementem „Przeglądu” była *Bibliografia Bibliografii, Bibliotekarstwa i Bibliofilstwa*, wydawana w latach 1928-1938 jako kwartalny, a następnie roczny dodatek do czasopisma. Nota redakcyjna zamieszczona w pierwszym numerze donosiła, że „Dokładna bibliografia (której druk rozpoczniemy w jednym z najbliższych zeszytów) będzie obejmowała wszystko, co w zakresie bibliotekarstwa, księgoznawstwa, bibliografii i bibliofilstwa ukazuje się na ziemiach Rzeczypospolitej” (*Od Redakcji* 1927, s. 8). Zaczątkiem bibliografii stała się *Bibliografia Bibliofilstwa i Bibliografii Polskiej*, ogłaszana w latach 1914-1922 na łamach czasopisma „Exlibris” w opracowaniu W.T. Wisłockiego, kustosa Ossolineum. Przedsięwzięcie to zyskało aprobatę i wsparcie środowiska bibliotekarskiego (Paszkiewicz, 1977, s. 158). Wraz z powstaniem „Przeglądu” E. Kuntze powierzył W.T. Wisłockiemu kontynuowanie bieżącej bibliografii księgoznawczej na łamach czasopisma. Plany zamieszczenia w pierwszym roczniku „Przeglądu” bibliografii za lata 1923-1927, już pod nowym tytułem, *Bibliografia Bibliografii, Bibliotekarstwa i Bibliofilstwa* (dalej *BBBB*) nie doszły do skutku. Okazało się bowiem, że rękopis jest zbyt obszerny i nie mieści się w ustalonych ramach czasopisma (Turowska-Bar, 1967, s. 115). W związku z tym E. Kuntze zaproponował wydanie bibliografii w formie osobnej publikacji, ale do tego nie doszło. W.T. Wisłocki przygotował zestawienie za rok 1928 (1928-1929) oraz za rok 1929, które nie ukazało się, choć było opracowane i zapowiadano jego rychłą publikację (*Zawiadomienie*, 1930, s. 280). W 1930 r. W.T. Wisłocki zrezygnował z dalszej pracy nad bibliografią. Kierownictwo *BBBB* powierzono M. Mazankównie, bliskiej współpracownicy W.T. Wisłockiego. Wybór nie mógł być trafniejszy. M. Mazankówna, zarówno pod względem walorów osobistych, jak kwalifikacji i umiejętności bibliograficznych, reprezentowała wysoką klasę bibliografa. Była historyczką i od kilku lat współautorką bieżącej *Bibliografii historii polskiej*. Ku uciesze czytelników, w 1930 r. „Przegląd” donosił o wznowieniu wydawania *Bibliografii Bibliografii, Bibliotekarstwa i Bibliofilstwa* w opracowaniu M. Mazankówny (*Zawiadomienie*, 1930, s. 280).

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie okoliczności, w jakich doszło do współpracy M. Mazankówny-Friedbergowej z „Przeglądem” oraz jej wkładu w rozwój metodyczny *BBBB*. Zaprezentowana zostanie także sylwetka bibliografki. Mimo znacznego uznania, jakim cieszyła się jej działalność bibliograficzna, nie doczekała się ona dotychczas monografii naukowej. Jeszcze do niedawna znalezienie informacji na temat M. Mazankówny-Friedbergowej było nieosiągalne. Dopiero ostatnio ukazały się dwie publikacje, które przybliżają jej wizerunek i działalność zawodową

oraz częściowo bibliograficzną (Litwinek-Jelonek, 2019, s. 165-166; Matczuk, 2022).

SYLWETKA MARII MAZANKÓWNY-FRIEDBERGOWEJ

Maria Eleonora Friedbergowa z domu Mazanek urodziła się 10 grudnia 1900 r. w Tarnowie (Matczuk, 2022, s. 214-215). Naukę szkolną rozpoczęła we Lwowie. Tam też uczęszczała w latach 1912-1919 najpierw do gimnazjum realnego imienia Wiktorii Niedziałkowskiej (kl. I-V), następnie do gimnazjum realnego im. Królowej Jadwigi (kl. VI-VIII); brała udział w obronie Lwowa przed wojskami ukraińskimi. Studiowała historię na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu im. Jana Kazimierza we Lwowie. Była uczennicą Jana Ptaśnika, wybitnego historyka kultury i historyka książki. 1 listopada 1926 r. została przyjęta do Zakładu Narodowego im. Ossolińskich jako wolontariuszka, zaś 1 stycznia 1927 r. została zatrudniona jako bibliotekarka. Zakres jej obowiązków dotyczył prac bibliograficznych i redakcji naukowej wydawnictw. Zajmowała się zbieraniem materiałów bibliograficznych, adiustacją i opracowaniem haseł do indeksu do drugiej serii „Przewodnika Bibliograficznego”, reaktywowanego w 1924 r. przez W.T. Wisłockiego, oraz do jego *Bibliografii Bibliografii, Bibliotekarstwa i Bibliofilstwa* za rok 1928. W latach 1926-1928 wspólnie z Kazimierzem Tyszkowskim opracowywała bieżącą „Bibliografię historii polskiej”.

W 1930 r. po wyjściu za mąż za Mariana Friedberga, historyka, wyjechała do Krakowa, gdzie pozostała do końca życia. Tam też rozwinęła działalność bibliograficzną, opracowując kolejne roczniki *Bibliografii historii polskiej* za rok 1928 i za lata 1930-1932 (wspólnie z mężem), 1933-1934 oraz *Bibliografię Bibliografii, Bibliotekarstwa i Bibliofilstwa* za lata 1930-1934. Jak wspomina M. Friedbergowa, „w tych warunkach nie mogło być mowy o jeszcze innym zajęciu, toteż musiałam zrezygnować z wzięcia stałej posady” (ANK SMMF, Praca zawodowa). Tak więc lata 1930-1939 upłynęły jej na pracy bibliograficznej, której poświęcała całe dni, a niekiedy i znaczne części nocy, starając się podołać wyznaczonym terminom. Odrzuciła natomiast propozycję udziału w reedycji *Bibliografii historii polskiej* Ludwika Finkla, przygotowywanej pod kierunkiem Karola Maleczyńskiego. Wybuch wojny uniemożliwił ogłoszenie opracowanej przez nią „Bibliografii historii polskiej” za lata 1935-1937. Dopiero w 1950 r. PTH przejęło od niej kartotekę bibliograficzną za lata 1935-1937 i 1938-1939 oraz rok 1940, którą uzupełnił i uporządkował zespół pod kierunkiem Jana Baumgarta. W 1976 r. ukazała się drukiem *Bibliografia historii polskiej za lata 1935-1937*, a w 1981 r. *Bibliografia historii polskiej za lata 1938-1939*; obie pod redakcją naukową Wiesława Bienkowskiego.

Po II wojnie światowej M. Friedbergowa aktywnie angażowała się w prace bibliograficzne. Była autorką *Bibliografii Zachodniej. Druki nieperio-*

Fot. Maria Friedberg, rok 1951.

Źródło: Archiwum Narodowe
w Krakowie

dyczne z r. 1945, ogłoszonej anonimowo jako dodatek do „Przeglądu Zachodniego”. Instytut Zachodni zlecił jej również opracowanie całościowej powojennej bibliografii historycznej Ziem Zachodnich. Do prac przystąpiono, ale ostatecznie zamiar ten nie został zrealizowany z powodu likwidacji placówki.

M. Friedbergowa była wybitną korektorką. Przed wojną w Zakładzie Narodowym im. Ossolińskich zajmowała się kontrolą tekstów publikacji naukowych, w tym wielu źródłowych, ich uzupełnianiem, sprawdzaniem, adiustacją. Były wśród nich pozycje zarówno ogromne rozmiarami, jak „Rocznik Zakładu Narodowego im. Ossolińskich” (t. 1-2, Lwów 1927-1928), jak i efektowne

i bibliofilskie, np. *Modlitewnik Władysława Warneńczyka* Antoniego Czyża (Lwów 1928) czy *Les Bibliothèques de Lwow* (Lwów 1929), przewodnik po bibliotekach lwowskich zredagowany przez Eustachego Gaberle. Pracowała również, wraz z dyrektorem Ludwikiem Bernackim, nad wydawnictwami związanymi z jubileuszem Ossolineum w 1928 r.

Po wojnie w ramach prac zleconych dostawała rękopisy z Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk i z Instytutu Zachodniego. W latach 1950-1952 Friedbergowa pracowała przy wydawnictwach naukowych w Komisji Historycznej Polskiej Akademii Umiejętności. W jej spuściznie zachowały się egzemplarze korektorskie *Królowej Bony* Władysława Pocięchy, *Paleografii łacińskiej* Władysława Semkowicza, *Rachunków wielkorządowych krakowskich z 1471 r.* Romana Grodeckiego. W tym czasie zajmowała się także porządkowaniem pamiątek po oficerach polskich zamordowanych w Katyniu, które M. Friedberg znajdował w magazynach Archiwum Aktów Dawnych Miasta Krakowa. Wspólnie z mężem przepakowywała znalezione dokumenty oraz opisywała je i znakowała zgodnie z numeracją nadaną przez Komisję Techniczną PCK. Uporządkowane materiały M. Friedberg przekazał w 1952 r. do Kurii Metropolitalnej w Krakowie.

Po likwidacji PAU, w 1952 r. M. Friedbergowa została zatrudniona jako starszy asystent w Pracowni Edytorskiej przy kierownictwie Badań nad Początkami Państwa Polskiego. 1 stycznia 1954 r. objęła obowiązki pomocniczego pracownika naukowego jako kontraktowy pracownik umysłowy w Instytucie Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk. Po zaledwie roku pracy, 1 grudnia 1954 r., złożyła wypowiedzenie, motywując to złym stanem zdrowia. Datę tę należy uznać za kres jej aktywnej działalności zawodowej i bibliograficznej. W wolnym czasie wykonywała korekty wszystkich prac męża oraz korekty prac przyjaciół.

Maria Friedbergowa zmarła 3 stycznia 1993 r. w Krakowie w domu opieki siostr albertynek. Pochowana została w grobowcu rodzinnym na Cmentarzu Rakowickim w Krakowie. Jej odejście przeszło bez echa.

Zamiłowanie do bibliografii M. Mazankówny objawiło się zaraz w początkach jej pracy w Ossolineum. Warto zaznaczyć, że Lwów był wówczas najprężniejszym ośrodkiem prac bibliograficznych w Polsce. To tu właśnie były prowadzone i inicjowane najważniejsze przedsięwzięcia bibliograficzne, takie jak bieżąca bibliografia ogólna „Przewodnik Bibliograficzny” (seria II), bieżąca bibliografia historii polskiej oraz prace nad reedycją *Bibliografii historii polskiej* Ludwika Finkla oraz wiele innych. Zainteresowania bibliograficzne M. Mazankówny pogłębiły się przez współpracę z K. Tyszkowskim, który wciągnął ją do pracy nad bieżącą bibliografią historyczną (Matczuk, 2022, s. 219-220), oraz z W.T. Wisłockim, którego była „jedyną siłą redakcyjną „Przewodnika Bibliograficznego” (ANK SMMF, Korespondencja z W.T. Wisłockim). Wrodzona pracowitość i pedanteria pozwoliły Mazankównie wywiązać się bardzo dobrze z powierzonych jej zadań bibliograficznych. Wtedy to odkryła młoda bibliotekarka u siebie żyłkę bibliograficzną i właściwe powołanie.

WSPÓŁPRACA Z „PRZEGLĄDEM BIBLIOTECZNYM”

Z kart czasopisma trudno poznać, jak doszło do współpracy M. Mazankówny z „Przeładem Bibliotecznym”. Dopiero na podstawie korespondencji zachowanej w Archiwum Państwowym w Krakowie można odtworzyć okoliczności, w jakich zawiązała się ta współpraca. Listy od Redakcji „Przeładu” dotyczą także koncepcji przyszłej bibliografii. Listy te sygnowane są pieczętą „Przeładu”, ale podpisane nieczytelnym podpisem. Można tylko przypuszczać, że chodzi o sekretarza Redakcji W. Pocięę.

Na początku 1930 r., z uwagi na liczne obowiązki zawodowe, W.T. Wisłocki zaniechał dalszego opracowywania *BBBB*. Wiele czasu i wysiłku poświęcał serii trzeciej „Przewodnika Bibliograficznego” (1929-1933) oraz krzewieniu i propagowaniu idei współpracy słowiańskiej, której poświęcił czasopismo „Ruch Słowiański” (1928-1939) (Lorent-Heintsch 1967, s. 110-121). Pracował również nad bibliografią słowiaństwa polskiego i bibliografią słowianofilstwa.

W.T. Wisłocki, mając na uwadze ważkość i znaczenie prowadzenia kontynuacji bieżącej *BBBB* oraz zapewnienia jej odpowiedniej rangi, prawdopodobnie zaproponował na swoje miejsce M. Mazankównę. Wysoko cenił jej umiejętności i kwalifikacje bibliograficzne i był głęboko przekonany, że oddaje bibliografię w ręce profesjonalistki, która zapewni jej odpowiedni poziom metodyczny. Jego propozycja zyskała poparcie Redakcji „Prze-

glądu”. Już 10 kwietnia 1930 r. wysłano list do M. Mazankówny z zapytaniem, czy podjęłaby się opracowywania *Bibliografii* dla czasopisma (ANK SMMF, Korespondencja z Redakcją „Przeglądu”). Odpowiedź była pozytywna.

W chwili, gdy M. Mazankówna przejmowała prace nad *BBBB*, istniało już zestawienie za rok 1928 przygotowane przez W.T. Wisłockiego. Wydał się, że Redakcja „Przeglądu” zaaprobowała podstawową koncepcję wydawnictwa – przyjętą przez W.T. Wisłockiego w zestawieniu za rok 1928 – jako obszernej dokumentacji księgoznawczej w Polsce. Uwagi dotyczyły zasad doboru materiału, a w szczególności układu klasowego zastosowanego przez W.T. Wisłockiego. Dzielił on całość materiału *BBBB* na 34 klasy piśmiennicze, ułożone abecedłowo według ich nazw, przy czym 30 klas odnosi się do zagadnień bibliologicznych. Są to: 1. Archiwa i Archiwistyka, 2. Bibliofilstwo, 3. Bibliografia, 4. Bibliografia poszczególnych autorów, 5. Bibliografia przekładów, 6. Bibliografia regionalna, 7. Bibliotekarstwo, 8. Biblioteki (ogólnie), 9. Biblioteki (Kraków), 10. Biblioteki (Lwów), 11. Biblioteki (Poznań), 12. Biblioteki (Warszawa), 13. Biblioteki (Wilno), 14. Biblioteki (inne miejscowości), 15. Czasopisma, 16. Czytelnictwo, 17. Drukarstwo, 18. Dziennikarstwo i Czasopiśmiennictwo, 19. Exlibrisy, 20. Estetyka, Etyka. Psychologia. Socjologia, 21. Historia (Druku, Książki, Rękopisu), 22. Introligatorstwo, 23. Katalogi (Antykwarskie, Księgarskie i Wydawnicze), 24. Książki dla młodzieży, 25. Księgarstwo, 26. Papiernictwo, 27. Prawo i Prawodawstwo, 28. Rewindykacja, 29. Szkolnictwo, 30. Wojsko, 31. Wystawy, 32. Zagranica, 33. Zjazdy i konferencje, 34. Życiorysy (dane biograficzne, jubileuszowe, nekrologi, personalne).

Jak widać, klasy są niepowiązane logicznie, różne co do szerokości zakresu. W jednym szeregu alfabetycznym występują obok siebie większe i mniejsze dziedziny, nieraz nawet poszczególne tematy lub grupy formalne (np. Exlibrisy, Czasopisma, Katalogi). W celu ułatwienia czytelnikowi korzystania z bibliografii dla niektórych pozycji bibliograficznych W.T. Wisłocki wprowadził opisy wielokrotne. Bibliografia nie posiada żadnego indeksu, co bardzo obniża jej wartość informacyjną.

Zastosowany przez W.T. Wisłockiego układ klasowy, co prawda pozwalał na znalezienie informacji dotyczącej danej gałęzi, zagadnienia, a nawet przedmiotu, jednak rozpraszał materiał pokrewny i nie wykazywał bezpośrednio związków i zależności logicznych między poszczególnymi gałęziami danej dyscypliny, co w przypadku bibliografii dziedziny jest sprawą najważniejszą (Matczuk, *Polskie bibliografie*, s. 294). Aby lepiej zrozumieć koncepcję układu przyjętego przez Wisłockiego, należy wspomnieć, że w jego pracach bibliograficznych występowała wyraźna fascynacja układami abecedłowymi, takimi jak: krzyżowy, alfabetyczny czy klasowy, mimo pojawiających się głosów krytyki (Paszkievicz, 1977, s. 158) Trzeba też wskazać, że układ klasowy nie miał odpowiednika

w ówczesnych obcych bibliografiach bibliologicznych, z reguły stosujących układ działowy lub systematyczny (Żbikowska-Migoń, 1980, s. 3-29).

W tej sytuacji niezwykle ważną i aktualną sprawą stała się zmiana dotychczasowego układu klasowego na układ systematyczny w roczniku 1929. Opracowania schematu klasyfikacyjnego podjął się Aleksander Birkenmajer, zastępca redaktora „Przeglądu”, wybitny znawca problematyki księgoznawczej i bibliotekoznawczej (Bieńkowska, 1978; Wojakowski, 1978). Pod koniec 1928 lub na początku 1929 r. przesłał on schemat układu W.T. Wiślockiemu, z propozycją zastosowania go w bibliografii (ANK SMMF. Korespondencja z Redakcją „Przeglądu”). Nie wiadomo, czy tak się stało, ponieważ, jak już wspomniano, bibliografia za rok 1929 nie ukażała się drukiem.

Obawy o przerwanie ciągłości w ogłaszaniu *BBBB* sprawiły, że Redakcja nie ustawała w zabiegach i staraniach o jak najszybsze podjęcie prac nad zestawieniem za rok 1930, w nowym układzie. W tej sytuacji 1 maja wystosowała do Mazankówny kolejny list, w którym wymieniono postulaty pod adresem planowanej kontynuacji. Dotyczyły one uproszczenia bibliografii przez odrzucenie drobnych wiadomości i mniejszych notatek dotyczących bibliotekarstwa, podawanych przeważnie w dziennikach itd. oraz zastosowania układu systematycznego „w oparciu o schemat klasyfikacyjny przygotowany przez dr Birkenmajera”. Redakcja była również otwarta na ewentualne sugestie i uwagi w zakresie zaproponowanego schematu bibliografii (ANK SMMF, Korespondencja z Redakcją „Przeglądu”). Nieprzerwanie zasypywano Mazankównę listami z zapytaniem, czy W.T. Wiślocki już dostarczył jej schemat klasyfikacyjny bibliografii. W końcu 14 czerwca 1930 r. wysłano pismo, zawierające schemat. Czytamy w nim: „Przesyłamy schemat bibliografii, który jako próbny zastosujemy w drugim zeszycie „Przeglądu”. O ile by Pani nasunęły się pewne uwagi, uzupełnienia itp. w związku materiałem przez Panią zgromadzonym, to proszę je uprzejmie wprowadzić. Oczywiście uwzględnić będzie Pani te działy, do których Pani posiada materiał. Ponieważ już mało czasu, proszę uprzejmie o możliwie najszybsze nadesłanie rękopisu, gdyż wiele rzeczy można poprawić w druku. Nie podaliśmy osobnego działu biblioteki specjalne, gdyż można je u nas wliczyć albo do grupy bibliotek naukowych, albo oświatowych” (ANK SMMF, Korespondencja z Redakcją „Przeglądu”). Przypuszczalnie Mazankówna nie zgłosiła żadnych zastrzeżeń i uwag pod adresem schematu klasyfikacyjnego. Wszakże jego autorem był wybitny autorytet w dziedzinie bibliotekoznawstwa i księgoznawstwa, tymczasem ona była z wykształcenia historyczką i w żadnej z tych dziedzin nie miała jeszcze wystarczającej wiedzy i doświadczenia.

Takie były początki współpracy M. Mazankówny-Friedbergowej z „Przeglądem Bibliotecznym”. Trwała ona nieprzerwanie sześć lat, tj. do 1936 r. Warto nadmienić, że jej rozpoczęcie przypada na okres lwowski,

kiedy jeszcze autorka pracowała w Ossolineum. Jak wspomniano, w 1930 r. już jako M. Friedbergowa wyjechała do Krakowa. Tam też znajdowała się siedziba Redakcji „Przeglądu Bibliotecznego”, przez co miała ułatwiony bezpośredni kontakt, pozwalający na bieżące konsultacje w sprawie bibliografii. Współpraca układała się pomyślnie dla obu stron. Redakcja „Przeglądu Bibliotecznego” była usatysfakcjonowana pracą bibliograficzną M. Friedbergowej. Rękopisy bibliografii oddawała w terminie, korekta była zrobiona perfekcyjnie, a sama bibliografia zyskała wysokie uznanie w środowisku bibliotekarskim i naukowym. W 1936 r. M. Friedbergowa zaabsorbowana opracowaniem bieżącej *Bibliografii historii polskiej* zrezygnowała z kontynuacji *BBBB*. Bezinteresownie przekazała materiał z czasopism naukowych Wandzie Żurawskiej, która przejęła po niej ster nad bibliografią, co zaznaczono na odwrocie karty tytułowej.

Wyrazem wdzięczności dla M. Friedbergowej za bezinteresowne i wieloletnie opracowywanie *Bibliografii Bibliografii, Bibliotekarstwa i Bibliofilstwa* było podjęcie 5 czerwca 1937 r. uchwały na posiedzeniu Rady Związku Bibliotekarzy Polskich. W uzasadnieniu pisano: „Roczniki opracowanej przez Panią bibliografii zachowają przez długie lata pełną wartość naukową ze względu na ogarnięcie rejestracją olbrzymiego materiału i udostępnienie go w przejrzystej i przemyślanej formie. Za trud, podjęty dla dobra bibliotekarstwa polskiego, należy się Pani wdzięczność wszystkich korzystających z „Bibliografii” – skromnym jej wyrazem niech stanie się w chwili obecnej uchwała Rady Z.B.P” (ANK SMMF. Korespondencja z Radą Związku Bibliotekarzy Polskich). W imieniu Rady pismo podpisał zastępca przewodniczącego – dr Marian Łodyński i sekretarz generalny – mgr Maria Danielewiczowa.

BIBLIOGRAFIA BIBLIOGRAFII, BIBLIOTEKARSTWA I BIBLIOFILSTWA (1930-1934) W OPRACOWANIU M. FRIEDBERGOWEJ

Roczniki od 1930 do 1934 w opracowaniu M. Friedbergowej różnią się pod wieloma względami od zestawienia za rok 1928 w wykonaniu W.T. Wiśłockiego. Dotyczy to: doboru materiału, opisu, układu i indeksu.

Niewątpliwie można dopatrzeć się pewnego ogólnego wpływu bibliografii za rok 1928 na ustalenia metodyczne *BBBB*. Przede wszystkim wspólna jest koncepcja zasadnicza połączenia w jednym wydawnictwie spisów bibliograficznych i piśmiennictwa dotyczącego nauki o książce.

Zakres treściowy jest w zasadzie również taki, jak w poprzedniej bibliografii. *BBBB* wykazuje materiały z zakresu nauki o książce, która pojęta jest bardzo szeroko i obejmuje nie tylko zagadnienia odnoszące się do struktury i dziejów książki oraz związane z jej wytwarzaniem i użytkowa-

niem, ale również całe bibliotekarstwo: jego historię i organizację, metodykę i technikę biblioteczną, zagadnienia czytelnictwa, a wreszcie materiały omawiające rodzaje bibliotek i poszczególne biblioteki. Ten szeroki zakres, niesłychanie rzadko występujący w ówczesnych opracowywanych informatorach bibliograficznych, uznać należy za niewątpliwą zaletę *BBBB*.

Bibliografia dąży do kompletności, jednakże stosowana jest selekcja w stosunku do materiałów drobnych, mało ważnych – zwłaszcza odnosi się to do artykułów z prasy codziennej. Przełożyło się to oczywiście na liczbę zarejestrowanych pozycji; w zestawieniu za rok 1928 zarejestrowano ich 1530, a w zestawieniu za rok 1930 – 868. W następnych rocznikach liczba pozycji wahała się od 400 do 600. Oczywiście nie jest to rzeczywista liczba uwzględnionych pozycji, z uwagi na częste stosowanie pozycji zbiorowych.

BBBB rejestruje książki, artykuły z czasopism (także z dzienników), rozprawy z prac zbiorowych, a nawet fragmenty bibliograficzne, recenzje. W dużo szerszym zakresie niż W.T. Wisłocki uwzględnia M. Friedbergowa polonica zagraniczne. Można już zauważyć – choć w niewielkim zakresie – rejestrowanie bibliografii załącznikowych.

Forma opisu bibliograficznego zasadniczo nie zmieniła się, ale pojawiają się adnotacje, księgoznawcze i treściowe (zawartościowe). Opisy są bardzo drobiazgowo, w dokładności odpisu karty tytułowej i opisu zewnętrznego. Podobnie jak u W.T. Wisłockiego widoczna jest duża dbałość o rozwiązywanie pseudonimów i kryptonimów.

W układzie *BBBB* za rok 1930 występuje istotna różnica w porównaniu z rocznikiem 1928. Układ klasowy zastosowany przez W.T. Wisłockiego zastąpiono układem systematycznym. Schemat klasyfikacyjny wyodrębnił pięć działów głównych: I. Dzieła zbiorowe i Czasopisma, II. Bibliografia, III. Bibliotekarstwo, IV Księgoznawstwo, V. Bibliofilstwo. One z kolei dzieliły się na poddziały oznaczone małymi literami alfabetu. W dziale pierwszym znalazły się opisy dzieł zbiorowych i wydawnictw ciągłych (czasopisma bibliotekarskie, księgarskie), z podaniem ich zawartości. W dziale drugim umieszczone zostały materiały dotyczące bibliografii (historia, metodyka, teoria, organizacja) oraz spisy bibliograficzne uporządkowane według rodzajów bibliografii (bibliografia ogólna, bibliografia oddzielnych gałęzi wiedzy, bibliografia regionalna i lokalna, bibliografia osób). Dział trzeci obejmował zagadnienia bibliotekarskie dotyczące historii bibliotek, bibliotekoznawstwa, technikę bibliotekarstwa oraz rodzaje bibliotek (naukowe, oświatowe, oddzielne biblioteki); w zestawieniu za rok 1931 doszły nowe poddziały takie jak: Sprawy zawodowe i Szkolnictwo oraz Życiorysy bibliotekarzy. Dział czwarty nazwany „Księgoznawstwo” skupiał materiał dotyczący: socjologii książki, czytelnictwa, historii książki, książki XIX i XX w., czasopiśmiennictwa oraz księgarstwa; w roczniku za rok 1931 doszły trzy poddziały: Wystawy książek i czasopism, Prawo

autorskie, Ruch wydawniczy. Dział piąty zawierał zagadnienia dotyczące bibliofilstwa, z uwzględnieniem zdobnictwa książek, ekslibrisów.

Układ *Bibliografii* był wyrazem konsekwentnie przeprowadzonej klasyfikacji dyscyplin z nią związanych. Był także wynikiem wieloletnich zainteresowań A. Birkenmajera księgoznawstwem i bibliotekoznawstwem, jego doskonałej znajomości dorobku polskiej i obcej myśli bibliologicznej. We wprowadzonym przez Birkenmajera schemacie książka była punktem centralnym, a dalszy podział uwzględniał wszystkie etapy jej życia – od produkcji, poprzez rozpowszechnianie, po użytkowanie. W rocznikach od 1930-1934 układ w dziale „Bibliografia” oddawał trafniejszy podział spisów bibliograficznych według ich rodzajów (Gołda 2018, s. 234). M. Friedbergowa dokonała również właściwego rozróżnienia bibliografii specjalnych, choć sama nie stosowała tego terminu.

Istotne różnice między bibliografią za rok 1928 a bibliografią za lata 1930-1934, na korzyść tej ostatniej, zaznaczyły się również w metodzie szeregowania wewnętrznego. W pierwszym z wymienionych spisów W.T. Wiślocki ograniczył się w zasadzie do szeregowania alfabetycznego. W bibliografii za lata 1930-1934 w niektórych poddziałach wprowadzono, obok szeregowania alfabetycznego, szeregowanie przedmiotowe według wyrazów wyspaczowanych w tytule (np. w dziale Oddzielne biblioteki, Bibliografia regionalna i lokalna) lub uzupełnieniu lub też w odrębnym sformułowaniu podanym po tytule.

Roczniki 1930 i 1931 *BBB* są wyposażone w indeks krzyżowy, zawierający hasła i wskaźniki numerowe. Wymieniono w nim autorów i współpracowników oraz recenzentów. Obok haseł alfabetycznych występują hasła przedmiotowe, ograniczone do nazw działów i poddziałów, osób i nazw geograficznych. Jeszcze jedna uwaga o charakterze marginesowym; w indeksie do *Bibliografii* nie uwzględnia się w szeregowaniu polskich znaków diakrytycznych, co nie ułatwia poszukiwań. Zdaniem Henryka Sawoniaka jest to wpływ *Bibliografii Bibliofilstwa i Bibliografii Polskiej* W.T. Wiślockiego, w której w t. 3 i 4 przy szeregowaniu alfabetycznym decyduje alfabet łaciński. Warto zauważyć, że podobna metoda szeregowania występuje w *Bibliografii polskiej* Karola Estreichera (Sawoniak 1971, s. 218).

Kryzys gospodarczy w Polsce w pierwszej połowie lat 30., który doprowadził do zapaści ekonomicznej, wpłynął też na trudną sytuację „Przeglądu” (Żołędowska-Król, 2019, s. 134). Odbiło się to także na *BBB*. Rocznik 1932 rozpoczyna się od uwagi Redakcji: „Bibliografia tegoroczna stoi pod znakiem kryzysu. Ofiarą oszczędności padł w pierwszym rzędzie wzgląd na estetykę i na wygodę czytelnika, który musi bez indeksu przebijać się przez tekst najeżony skrótami”. (*Od Redakcji*, 1932, s. 3). Ze względów oszczędnościowych wprowadzono zmiany w układzie graficznym. Przede wszystkim zastosowano liczne skróty w opisach. Polegało to na

podawaniu inicjałów imion, opuszczaniu roku wydania pokrywającego się z rokiem bibliografii, skracaniu tytułów czasopism i wprowadzeniu skrótów wyrazowych w samym tytule i podtytule pozycji. Oszczędności odbiły się także na likwidacji opisów skróconych. Zamiast nich pojawiły odsyłacze numerowe, pozwalające jednak na ogół zorientować się, o czym mówią pozycje, do których się odsyła. Odsyłacze te znajdują się na końcu działów. Bibliografia wychodziła z opóźnieniem. Rocznik za rok 1934 ukazał się w 1936 r.

Roczniki *BBBB* opracowane przez M. Friedbergową spotkały się z przyjaznym przyjęciem. Bibliografia, a właściwie rocznik 1934 doczekał się dwóch recenzji, pióra W.T. Wisłockiego i Ksawerego Świerkowskiego. W.T. Wisłocki wystawił autorce laurkę. Pisał: „Szukać błędów w pracach rejestracyjnych Friedbergowej byłoby ciężkim, prawie bezcelowym trudem. Wszystko jest tu zgromadzone, uszeregowane i obmyślane z prawdziwą finezją rozmiłowanej w swym zawodzie pracownicy. Wszystko ma tu swe ściśle oznaczone miejsce i pozorny drobiazg urasta do rozmiaru symbolu bibliograficznego. Być może, że po żmudnym poszukiwaniu odkrylibyśmy brak mało wartościowej pozycji lub drobny błąd korektowy, ale mam przekonanie, że prawdziwych zarzutów nie podniósłby nawet sam Karol Estreicher”. (Wisłocki, 1937, s. 310). Zwrócił jedynie uwagę na brak indeksu, który obniża wartość informacyjną bibliografii „Tę wielką wadę doskonałej poza tym pracy pogarsza okoliczność, że – „risum teneatis amici” – wydawcą jej jest redakcja oficjalnego organu Związku Bibliotekarzy Polskich”. Również K. Świerkowski nie zgłaszał większych uwag pod adresem bibliografii, z wyjątkiem sugestii dotyczącej zmiany tytułu wydawnictwa, proponując zastąpienie bibliofilstwa – księgoznawstwem. Za największy mankament *Bibliografii* uznał opóźnienie zgromadzonego materiału w stosunku do okresu, który obejmuje, i zwrócił się z apelem do Rady Związku Bibliotekarzy Polskich, „by uczyniła co leży w jej mocy, abyśmy mogli mieć aktualną bibliografię polskiego bibliotekarstwa! (Świerkowski 1937/1938, s. 154).

ZAKOŃCZENIE

Współpraca M. Friedbergowej z „Przeglądem Bibliotecznym” na polu bieżącej bibliografii księgoznawczej pozytywnie wpłynęła na wydawnictwo. Roczniki *BBBB* za lata 1930-1934 opracowane przez nią wykazują postęp metodyczny w stosunku do bibliografii za rok 1928. Wywarły one znaczny wpływ na kształtowanie się zakresu problematyki bibliologicznej, samej metodyki oraz nazewnictwa (np. poszczególnych rodzajów bibliografii). Nowe rozwiązania wprowadzone do *Bibliografii*, świadczą o inwencji ze strony M. Friedbergowej, aby bibliografię uczynić łatwiejszą

w korzystaniu. Pojawiające się w opisie i układzie elementy, które wykraczają poza suchą rejestrację w najprostszej formie (m.in. zastosowanie układu przedmiotowego w poszczególnych działach) zwiększają funkcjonalność i wartość informacyjną bibliografii. Bibliografia w opracowaniu M. Friedbergowej stanowi zatem zupełnie nową jakość i prezentuje wyższy poziom pod względem metody opracowania.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

Archiwum Narodowe w Krakowie

Spuścizna Marii i Mariana Friedbergów – sygn. 29/1345.

Korespondencja Marii Friedberg z Redakcją „Przeglądu Bibliotecznego” – sygn.. 29/1345/0/3.5/ 829.

Korespondencja Marii Friedberg z Radą Związku Bibliotekarzy Polskich – sygn.. 29/1345/0/3.5./831.

Listy Wisłockiego do Marii Friedberg 1928-1929 – sygn.. 29/1345/0/3.4/ 784.

Praca zawodowa, Odręczne notatki Marii Friedbergowej nt. pracy zawodowej i bibliograficznej - sygn. 29/1345/0/2.2/166.

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

Wisłocki Władysław Tadeusz. *Bibliografia, Bibliografii, Bibliotekarstwa i Bibliofilstwa za rok 1928*. Kraków 1928-1929.

Friedbergowa Maria. *Bibliografia Bibliografii, Bibliotekarstwa i Bibliofilstwa za rok 1930*. Kraków 1930.

Friedbergowa Maria. *Bibliografia Bibliografii, Bibliotekarstwa i Bibliofilstwa za rok 1931* Kraków 1932.

Friedbergowa Maria. *Bibliografia Bibliografii, Bibliotekarstwa i Bibliofilstwa za rok 1932*. Kraków 1933.

Friedbergowa Maria. *Bibliografia Bibliografii, Bibliotekarstwa i Bibliofilstwa za rok 1933*. Kraków 1934.

Friedbergowa Maria. *Bibliografia Bibliografii, Bibliotekarstwa i Bibliofilstwa za rok 1934*. Kraków 1936.

OPRACOWANIA

Bieńkowska, Barbara (1978). Aleksandra Birkenmajera koncepcja historii książki. *Przegląd Biblioteczny*, 46 (2), 155-162.

Gołda, Agnieszka (2018). *Teoria bibliografii w II Rzeczypospolitej*. Katowice: Wydaw. Uniwersytetu Śląskiego.

Gruszka, Zbigniew (2012). „Przegląd Biblioteczny”: monografia. Łódź: Wydaw. Uniwersytetu Łódzkiego.

Grycz, Józef (1937). Pierwsze dziesięciolecie Przeglądu Bibliotecznego. *Przegląd Biblioteczny*, 11 (1), 1-14.

Jelonek-Litewka, Krystyna (2019). Marian Friedberg (1902–1969). Życie i spuścizna. *Krakowski Rocznik Archiwalny*, 25, 157-180.

- Lorent-Heintsch, Janina (1967). Władysław Tadeusz Wiślocki i jego „Ruch Słowiański”, 19, 105-146.
- Maczuk, Alicja (2022). Maria Mazankówna-Friedbergowa (1900-1993) – zapomniana specjalistka od bibliografii historii polskiej. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia*, 20, 203-234.
- Maczuk, Alicja (2014). *Polskie bibliografie z zakresu nauk humanistycznych i społecznych. Historia i metodyka*. Lublin: Wydaw. UMCS.
- Od Redakcji (1932), W: *Bibliografia, Bibliografii, Bibliotekarstwa i Bibliofilstwa*. Kraków 1932, s. 3-4.
- Od Redakcji (1927). *Przegląd Biblioteczny* 1 (1), 7-8.
- Paszkwicz, Urszula (1977). Zygmunt Mocarski bibliograf, bibliotekarz, bibliolog. *Studia o Książce*, 7, 151-208.
- Sawoniak, Henryk (1971). *Rozwój i metodyka powszechnych i narodowych bibliografii bibliografii*. Warszawa : Biblioteka Narodowa.
- Świerkowski, Ksawery (rec.) (1937/1938). Friedbergowa Maria. Bibliografia bibliografii, bibliotekarstwa i bibliofilstwa za rok 1934, *Bibliotekarz*, 10, 154-155.
- Turowska, Irena (1967). Edward Kuntze jako redaktor „Przeglądu Bibliotecznego”. *Przegląd Biblioteczny*, 35 (2) 110-130.
- Wiślocki, Władysław, Tadeusz (rec.) (1937). Friedbergowa Maria. Bibliografia historii polskiej za rok 1933 i 1934 – Bibliografia bibliografii, bibliotekarstwa i bibliofilstwa za rok 1934. *Nowa Książka*, 6, 310.
- Wojakowski, Józef (1978). Wkład Aleksandra Birkenmajera do nowoczesnego bibliotekarstwa. *Przegląd Biblioteczny*, 46 (2), 163-168.
- Zawiadomienie [o wznowieniu *Bibliografii Bibliografii, Bibliotekarstwa i Bibliofilstwa*] (1930). *Przegląd Biblioteczny*, 4 (2), 280.
- Żbikowska-Migoń, Anna (1980) Bibliografie bibliologiczne i bibliotekoznawcze. Rozwój i stan obecny. *Studia o Książce*, 10, 3-38.
- Żołędowska-Król, Beata (2019). *Rozwój myśli księgoznawczej i bibliotekoznawczej w świetle czasopism naukowych i fachowych wydawanych na terenach ziem polskich (1901-1939)*. Katowice: Wydaw. Uniwersytetu Śląskiego.

Artykuł w wersji poprawionej wpłynął do Redakcji 17 października 2024 r.

ALICJA MATCZUK
Instytut of Culture Studies
Department of Information and Digital Culture
Maria Curie-Skłodowska University in Lublin
e-mail: alicjamaczuk@gmail.com
ORCID 0000-0001-7225-3996

THE COOPERATION OF MARIA MAZANKÓWNA- -FRIEDBERGOWA AND "PRZEGLĄD BIBLIOTECZNY" IN THE FIELD OF CURRENT BIBLIOGRAPHY OF BOOK STUDIES (1930-1936)

KEYWORDS: Maria Mazankówna-Friedbergowa; current bibliography of book studies; „Przegląd Biblioteczny”; interwar period (1930-1936)

ABSTRACT: **Thesis/Objective** – Przegląd Biblioteczny (Library Review), the journal of Polish Librarians' Association, was founded in 1927. One of its important elements was ongoing Bibliografia Bibliografii, Bibliotekarstwa i Bibliophilii (Bibliography of Bibliographies, Librarianship, and Bibliophilia (BBBB)). The compilation for the year 1928 was prepared by Władysław Tadeusz Wisłocki. After his resignation in 1930, Maria Mazankówna-Friedbergowa, initially a co-author and later the sole author of the ongoing bibliography of history, became the main editor of BBBB. Her passion for bibliography stemmed from her work at the National Ossoliński Institute in Lviv, where she started working immediately after graduation. She was introduced to the intricacies of bibliography by Kazimierz Tyszkowski and W.T. Wisłocki. Maria Mazankówna-Friedbergowa's cooperation with Przegląd Biblioteczny lasted for six years, until 1936. The aim of this article is to present the circumstances of this cooperation, Maria Mazankówna-Friedbergowa's contribution to the methodological advancements in BBBB, and her bibliographer's profile. **Research methods** – The author used archival, comparative and historical method as well as the critical review of literature and archival sources. **Results/Conclusions** – The study shows that Maria Mazankówna-Friedbergowa's cooperation with Przegląd Biblioteczny in the field of current bibliography of book studies had a positive impact on the journal. BBBB annuals she edited presented a methodological progress in comparison to the earlier bibliography compiled by W.T. Wisłocki and significantly influenced the development of book studies subject matter, methodology, and terminology (e.g., different types of bibliographies). Those innovations introduced into the field of bibliography reflect Mazankówna-Friedbergowa's ingenuity in making this discipline more user-friendly. The compilations she prepared for the period of 1930 to 1934 present high methodological standards, precision, and meticulousness, earning high praise from the critics.